

Записки історичного факультету [Одеського державного університету імені І. І. Мечникова / Гол. ред. В. Н. Станко, заст. гол. ред. Т. І. Попова, відповід. секретар І. С. Гребцова; чл. редколегії: В. П. Ващенко, В. Г. Кушнір, І. В. Немченко, Ф. О. Самойлов, В. М. Хмарський].— Одеса, 1995.— Вип. 1.— 249 с.; 1996.— Вип. 2.— 125 с.; Вип. 3.— 181 с.; 1997.— Вип. 4.— 252 с.; Вип. 5.— 328 с.; 1998.— Вип. 6: Хмарський В. М. З історії розвитку археографії на Півдні України: Аполлон Скальковський.— 318 с.

Відрадно констатувати, що в наші дні поступово відроджується й набирає потуги науково-дослідна робота у вищих навчальних закладах. Підтвердженням цього є поява нових серійних видань. Серед них привертають увагу „Записки історичного факультету Одеського державного університету імені І. І. Мечникова“.

Приступаючи до підготовки „Записок“, редколегія вирішила в межах кожного випуску систематизувати розвідки у п'яти розділах, а саме: 1. Історія, теорія і методологія історичної науки. 2. Спеціальні історичні дисципліни. 3. Історія України. 4. Археологія і етнографія. 5. Всесвітня історія.

Проте оскільки обсяг книги виявився надто великим, вона була надрукована в трьох випусках. До першого з них увійшли два розділи: I. Історія, теорія і методологія історичної науки (Попова Т. І. Проблема формування історіографії як научної дисципліни: традиційні підходи і нові моделі; Студенков І. В. О междисциплинарных исследованиях к вопросу о содержании понятия; Колесник І. І. „Регіональне“ як чинник формування української національної історіографії; Веселова Т. Н., Мельник О. В. Из истории высшего женского образования в Одессе (последняя треть XIX — нач. XX вв.); Першина З. В., Сарбей В. Г. Первый обобщающий труд по истории Черноморского флота; Хмарський В. М. А. О. Скальковський як дослідник гайдамацького руху; Избаш Т. А. А. Л. Бертье-Делегард: последние годы жизни; Максименко І. В. Евгений Щепкин о Леопольде Ранке: опыт биографического исследования; Ильченко Б. А. 1939 год: на перекрестке мнений). II. Спеціальні історичні дисципліни (Шабанова А. М. Источники изучения промысловых занятий и торговли крестьян южного Обонежья в XVIII в.; Радзиховская Е. А. Новая публикация документов о деятельности банковской компании Буонакорси: процес провансальської дворянки Сибиллы де Кабрис против Маттео Виллани; Гребцова І. С. Пресса южных губерний Украины первой половины XIX в. как источник по истории Новороссийского края; Самойлов Ф. А. Воспоминания современников как источник по истории Новороссийского края; Малевич С. В. Из истории становления генеалогии российского дворянства; Сурай Ю. І. З історії української газети „Нова Рада“ (1917); Раковский М. Е. Выбор исторического пути: Юг Украины в 1917—1920 гг. (Концептуально-источниковедческий подход); Бачинський А. Д. Життєописи задунайських запорожців. 1809 р. Травень.

Другий випуск охоплює розвідки розділу III. Історія України (Гресько С. П. Історичне Поділля у взаєминах Великого князівства Литовського і Золотої Орди (40—90-ті рр. XIV ст.); Ващенко В. П. Розвиток гужового транспорту в містах Південної України в кінці XVIII — першій половині XIX ст.; Гончарук Т. Г. Тариф 1822 року і протекціоністська митна політика Росії першої половини XIX століття (Історіографія проблеми); Фроюк Н. М. Етносоціальний склад населення Одеси у дореформений період в історіографії; Бачинська О. А. Торгівля в Дунайському

козацькому війську 1828—1869 рр.; Похила Л. С. Художня проза П. Куліша як джерело для вивчення його історичних поглядів; Марченко О. М. Діяльність органів міського самоврядування Півдня України в пореформений період XIX ст.; Мисечко А. І. Викладачі й студенти Новоросійського університету в діяльності Українського товариства „Просвіта“ в Одесі (1905—1909); Потолов С. И. Рабочее движение в 1905—1907 гг. и Одесса; Домбровский О. И. З історії формування українських збройних сил в 1917 році; Войтович А. Е. До питання про участь політичних партій в діяльності місцевих органів влади на Півдні України в 1920 році; Шкляев И. Н. Мишка Япончик (Применение метода сравнительного анализа в исторической биографистике); Шелест Д. С. Динаміка міського населення в Південній Україні (50—60-ті рр.); Бондар Г. С. Динаміка міського населення в Південній Україні в кінці 50-х—80-х роках XX століття).

У третьому випуску опубліковані розвідки розділу IV. Археологія і етнографія (Станко В. Н. Хозяйство населения степей Северного Причерноморья в эпоху мезолита; Смынтина Е. В. Динамика типов археологических памятников на территории Украины в эпоху мезолита; Булатович С. А. Некоторые аспекты изучения монетного дела античных городов Малой Азии в VI—IV вв. до н. э.; Охотников С. Б. Остров Змеиный в античное время и средние века; Бондарь Р. Д. Из истории Дунайского лимеса верхней Мезии; Старкин А. В. Костные остатки плейстоценового бизона Юга Украины; Шабашов А. В. Терминология родства болгар Украины; Станко В. Н., Шабашов А. В. Этнографическое изучение болгар Южной Украины в Одесском университете: методика и направления исследований) та розділу V. Всесвітня історія (Довгополова О. А. Ранние формы толерантности в Западноевропейской культуре (По материалам „Краткого трактата о политической власти“ Джона Пенета); Немченко И. В. Индивидуализм в английской политической мысли середины XVII века: Т. Гоббс и теоретики власти de facto; Дьомин О. Б. „Нідерландське питання“ в європейській політиці Англії (1576—1585 р.); Полевщикова Е. В. У истоков „памфлетной войны“ конца XVIII века (К истории споров вокруг „Беседы о любви к нашей стране“ Р. Прайса); Цвиркун А. Ф., Крестовская Н. Н. Политика США на Дальнем Востоке в оценке русской прессы (нач. XX в.); Сайгакова Л. А. Украинско-израильские отношения: проблемы истории и политики).

У п'яти розділах четвертого випуску оприлюднено 32 статті: розділ I, що має назву „Археологія та етнографія України“, містить шість статей: Станко В. Н. Некоторые итоги изучения позднего палеолита Северо-Западного Причерноморья (2. Днепровская группа памятников); Смынтина Е. В. Вопросы культурно-исторической адаптации (По материалам мезолита степной Украины); Булатович С. А. О происхождении и составе металла кизикских статов; Мартыненко А. И. Историческое развитие Никония в последней трети IV в. до н. э. по данным Клейм Фасоса; Петрова Н. О. Традиційні форми дошлюбного спілкування молоді (За матеріалами етнографічних досліджень Одещини); Пригарін О. А. Ритуальне освоєння нового житла в традиційній культурі болгар Бессарабії (перша половина XX ст.).

Розділ II містить дев'ять статей з історії України: Ващенко В. П. Морський транспорт Південної України в дореформений період; Фроюк Н. М. Історія перших православних в Одесі; Першина З. В., Похила Л. С. До історії видання роману П. Куліша „Чорна рада“ в Одесі; Сурай Ю. І. Соціал-демократична газета „Луч“ про робітничий рух в Україні (1912—1913 рр.); Вінцовський Т. С. Населення Півдня України в боротьбі за утворення української національної держави (лютий 1917 р. — січень 1918 р.); Котляр Ю. В. Нове про напрями і типологію селянських повстань на Півдні України (1919—1920 рр.); Шелест Д. С., Мошак О. В. Політичні концепції вчених української діаспори 20—30-х років XX ст.; Гончарук Т. Г. Де-

які проблеми вивчення характеру російсько-української торгівлі першої половини XIX ст. в українській історіографії; Бачинська О. А. Територія Дунайського (Новоросійського) козацького війська та її особливості.

Статті III розділу присвячені історії, теорії та методології історичної науки: Попова Т. И. Историософия как теория истории (часть первая); Прутцев С. Б. О „законах истории“: некоторые аспекты предмета исторической науки в марксистской историографии 50-х—80-х годов XX ст.; Максименко И. В. Биографистика и биоисториография; Попова Т. И., Мельник О. В. Историография в учебном процессе на Одесских высших женских курсах; Гончарук Т. Г., Новикова Л. В. В. К. Надлер: к биографии историка; Веселов С. Г., Саликова Т. Н. О некоторых подходах в историографии к изучению творчества А. А. Скальковского по проблемам экономики Юга Украины.

Спеціальним історичним дисциплінам присвячено чотири статті розділу IV: Шабанова А. М. Наемный труд в сельском хозяйстве Северо-Запада России в XVII в. (По материалам Обонежья); Гребцова И. С., Мирошниченко В. А. Источники изучения истории акционерной компании РОПИТ; Милевич С. В. Князья великие, удельные, служилые: генеалогический состав и политический статус; Хмарський В. М. Початок археографічної діяльності в Одесі.

Всесвітня історія у розділі V представлена сімома статтями: Бондарь Р. Д. Из истории создания дунайского лимеса римской провинции Дакия; Дьомін О. Б. Англо-португальські відносини третьої чверті XVI століття та позиція Іспанії; Немченко И. В. Томас Гоббс и Роберт Филмер: радикализм в теории суверенитета; Самойлов Ф. О. Сторінки історії народної освіти на Півдні України в 60-ті роки XIX ст.: В. Г. Варенцов; Раковский М. Е., Ильченко Б. А. Забытая страница истории Второй мировой войны; Брусиловская О. С. Новые тенденции в политике США в Восточной Европе: анализ современной американской политологии; Войтович А. И. США и Япония в 1990-е годы: проблемы взаимного партнерства в американской историографии.

У п'ятому випуску опубліковано 53 статті, у тому числі з археології та етнографії України: Станко В. Н. Промысел бизона в палеолите Северного Причерноморья; Смынтина Е. В. О соотношении лояльной культурной традиции и способа хозяйственно-культурной адаптации в эпоху мезолита; Булатович С. А. К истории формирования фондов Одесского археологического музея: В. Г. Тепляков; Дзиговский А. Н. Социальная структура сарматского общества Северо-Западного Причерноморья (По данным погребального обряда); Шабашов А. В. Система родства албанцев; Пригарін О. А. Традиційне житло етногрекоконфесійних груп росіян Нижнього Подунав'я XIX—XX ст.; Агафонова Т. А. Одежда украинского населения Юго-Западной Украины XIX — начала XX вв.; Петрова Н. О. Міжетнічні взаємовпливи російсько-українського населення Буджака в середині — другій половині XX ст. (За матеріалами етнографічних досліджень весільного фольклору); Диханов В. А. Основные праздники календарного обрядового комплекса болгар и гагаузов Украины; з історії України: Курас І. Ф. Петро Могила: міжнародне визнання українського культурного діяча; Ващенко В. П. Ввіз капіталів у промисловість Південної України в кінці XVIII — на початку 60-х років XIX ст.; Фроюк Н. М. Вклад етнічних груп Одеси у розвиток зовнішньої торгівлі в кінці XVIII — першій половині XIX століття; Гончарук Т. Г. Деякі аспекти висвітлення економічного життя України на сторінках журналу „Основа“ (1861—1862 pp.); Першина З. В. Ще раз про Івана Мартиновича Ковальського; Мисечко А. І. З історії родини Шелухіних; Шелест Д. С. Національно-державницькі погляди С. Л. Рудницького; Сурай Ю. І. Громадсько-політична думка Росії і України про роль і місце періодичної преси (друга половина XIX — початок XX ст.); Шишко О. Г. Еволю-

ція поглядів українських соціал-демократів на проблему державності України на поч. ХХ ст.; Домбровський О. І. Перший український з'їзд; Вінцовський Т. С. Діяльність Української Військової Ради в Одесі; Агафонова Н. В. Основні акценти в освітній політиці доби Директорії (На архівних матеріалах); Фесик О. В. Західна історіографія про рух Опору в УРСР в середині 1950—1960-х рр.; з історії, теорії, методології історичної науки: Попова Т. И., Панасюк В. В. Об инфраструктуре исторической науки; Прутцев С. Б. Модель истории в творчестве Т. Н. Грановского; Максименко И. В. Вопросы методологии истории в научно-педагогической деятельности Е. Н. Щепкина; Похила Л. С. П. Куліш очима М. Драгоманова; Полозовська О. В. О. І. Маркевич про походження свого роду; Мирошниченко В. А. Деятельность А. И. Маркевича в Одесском Обществе Истории и Древностей (По материалам Записок Одесского Общества Истории и Древностей); Попова Т. И. О методике биоисториографических исследований; Мельник О. В. З історії Київських вищих жіночих курсів (1878—1886); спеціальні дисципліни: Кульчицький С. В. Демографічні втрати від голоду 1933 р. в областях УСРР; Никульча И. Я. Румынский оккупационный режим в Транснистрии; Долженков О. О. Архівні фонди ЦК КП(б) про втручання союзних органів управління в діяльність адміністративних та господарських органів України в 1920-ті рр.; Хмарський В. М. З історії архівної справи в Одесі (про намагання А. О. Скальковського заснувати в 30—40 рр. ХІХ ст. Історичний архів); Бондар Г. С. Краєзнавчі матеріали на сторінках „Одесского вестника“ в 1827—1833 рр.; Шабанова А. М. Источники изучения судостроительного промысла крестьян Северо-Запада России в XVII — п. п. XVIII в.; Андрієва К. О., Дьомін О. Б. Політика Англії в „португальському питанні“ кінця 70-х рр. ХVІ ст. у світлі іспанських дипломатичних джерел; Гребцова И. С., Гребцов В. М. Применение формально-количественных методов атрибуции средневековых текстов в трудах по истории культуры; зі всесвітньої історії 16 статей: Бондарь Р. Д. Из истории дакийских войн и вооружения Трояеум Траіани в Нижней Мезии (1); Избаш Т. А. Московское нумизматическое общество; Радзиховская Е. А. Ремесло нотариуса и его протагонисты в южнофранцузском городе XV в.; Дьомін О. Б. Зовнішня політика Англії початку ХVІІ ст.: до історії формування франко-англо-голландського союзу; Немченко И. В. Идея „смешанной монархии“ в роялистской политической мысли Англии 40-х гг. ХVІІ века; Тоцкий П. Н. Проблема статуса подданого: критический анализ официального галлицизма ХV—ХVІІІ вв.; Крестовська Н. М., Цвіркун О. Ф. М. П. Адамович — ватажок одеських моряків; Самойлов Ф. О. П. Б. Струве та українське питання (1907—1914 рр.); Раковский М. Памятные страницы истории (к 80-летию Октябрьской революции: региональный аспект); Шкляев И. Н. Одесская Губчека как орган внесудебной репрессии; Покась М. С. Внешнеполитический аспект ядерного разоружения Украины; Горун Д. А. Украинско-польские отношения в постсоветский период: некоторые аспекты сотрудничества; Севельев Г. С. Политика США в отношении Кубы в 80-х, 90-х: анализ американской немарксистской историографии и политологии; Сайгакова Л. А. Украина и Израиль: к истории межгосударственных отношений; Горбатюк Н. П. Украинско-канадские отношения на современном этапе (1991—1994); Соколовский Т. В. НАТО и Украина: анализ позиций украинских политических сил.

У шостому випуску „Записок“ надрукована монографія В. Хмарського „З історії розвитку археографії на Півдні України: Аполлон Скальковський“. Для її написання автор використав широке коло джерел. Насамперед праці вченого і рецензії та відгуки на них у тогочасній пресі, дослідження істориків, у яких розглядається той чи інший бік діяльності А. Скальковського; мемуари Є. Андрієвського, О. Дерибаса, М. Козакевича, С. Петровського, К. Скальковського, листування історика, періодичну пресу і насамперед газети „Одесский вестник“, „Одесские но-

вості“, „Новоросійський телеграф“, звіти, протоколи та інші матеріали Одеського товариства історії і старожитностей, одним із засновників якого він був (1839). Хоч архівні джерела про життя і діяльність ученого розпоршені у кількох архівосховищах (в Одесі — у Державному архіві Одеської області та Одеській державній науковій бібліотеці ім. М. Горького; у Києві — в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського; у Санкт-Петербурзі — в Санкт-Петербурзькій філії Інституту російської історії Російської академії наук; у Відділі рукописів Інституту російської літератури („Пушкінський дім“); Російської академії наук та Російському державному історичному архіві), автор зумів з ними ознайомитися і тою чи іншою мірою використати.

Оскільки А. Скальковський не залишив повної автобіографії, у монографії використані формуляри, рапорти, доповідні записки генерал-губернаторові М. Воронцову. Це дало змогу зробити істотні доповнення й уточнення у біографії А. Скальковського, зокрема, про його пошукову діяльність. Важливим джерелом для висвітлення життєвого шляху вченого є „Щоденник“, який він з невеликими перервами вів з 1830 по 1898 р. і котрий може бути предметом спеціального дослідження, оскільки містить важливі відомості про суспільно-громадське життя Одеси в 30—90-ті рр. XIX ст. У дослідженні, що розглядається, використані записи за 1835—1845, 1880—1885 рр.

Монографія складається зі вступу і чотирьох розділів: 1. Нарис життєвого шляху і творчості А. Скальковського. 2. Пошук історичних джерел. 3. Збереження та опис історичних джерел. 4. Характеристика едиційної археографії А. Скальковського.

У першому розділі автор зосередив увагу на одеському періоді життя, службовій кар'єрі А. Скальковського як чиновника канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора, керівника Головного статистичного комітету Новоросійського краю, на його науковій діяльності як історика, статистика, економіста, етнографа, фольклориста, письменника, публіциста.

У другому розділі розглядаються питання, пов'язані з пошуком А. Скальковським історичних джерел, першими археографічними експедиціями, пошуковою діяльністю у 1836—1838 рр., археографічною експедицією 1839 р. і виявленням Архіву Коша Запорізької Січі та археографічними пошуками 1840—1847 рр.

Третій розділ присвячений аналізу заходів А. Скальковського, спрямованих на збереження та описування історичних джерел, зокрема, пов'язаних з намаганнями створити історичний архів в Одесі. Тут ідеться про обставини, за яких до А. Скальковського потрапили 8 стосів матеріалів колишнього професора Харківського і Петербурзького університетів А. Дегурова, який на початку XIX ст. був візитером Одеського учбового округу, а 1854 р. матеріали професора Віленського університету І. Лобойки. Усі ці матеріали учений зберігав у себе вдома, бо вони разом з його особистими документами потрапили до Санкт-Петербурга і зберігаються в Архіві філії Інституту російської історії (Ф. 200, оп. 2, спр. 287—305). Викладені й обставини надіслання документів з архіву Коша Запорізької Січі, які до 1898 р. перебували в особистому архіві ученого і практично були малодоступні або й зовсім недоступні іншим ученим. А. Скальковський дуже неохоче й досить вибірково ставився до надання їм такої можливості, чим заслужив справедливі нарікання. Тільки за два місяці до смерті (жовтень 1898 р.) А. Скальковський передав Архів Запорізької Січі до Архіву новоросійського і бессарабського генерал-губернатора. Характеристика публікацій А. Скальковського зроблена в четвертому розділі.

Протягом 1836—1900 рр. побачили світ 55 праць А. Скальковського, в яких оприлюднено 730 документів, у тому числі близько 400 повністю, решта — у

виглядах. За тематикою вони діляться на чотири групи: 1) з історії Запорізької Січі та гайдамачини; 2) з історії Новоросійського краю (Півдня України); 3) з історії Одеси; 4) з інших питань. Переважна більшість цих документів опублікована серед авторського тексту, зокрема, в таких працях, як „Хронологическое обозрение истории Новороссийского края“, „История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского“, „Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII ст. 1733—1768“ та ін. Що ж стосується методів археографічного опрацювання документів, то вони А. Скальковським не були вироблені.

Як представник офіційної історіографії А. Скальковський відбирав для публікації ті документи, які вкладалися у його світосприймання. Найхарактерніша щодо цього є праця „Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII ст. 1733—1768“, яку гостро критикував М. Максимович. Відповідну оцінку їй дав і Тарас Шевченко в „Холодному Ярі“.

Істотним доповненням й уточненням викладеного є додатки: Додаток 1. Основні дати життя і діяльності Аполлона Скальковського; Додаток 2. Короткі відомості про родину Скальковських; Додаток 3. Схема маршрутів археографічних експедицій А. Скальковського; Додаток 4. Хронологічний перелік документів, які опублікував А. Скальковський; Додаток 5. Історичні джерела вивчення археографічної діяльності; Додаток 6. Література А. Скальковського. Видання супроводжується іменним та географічним покажчиками і списком скорочень. Воно містить також фрагмент „Щоденника“ А. Скальковського за 7 червня 1839 р., у якому мовиться про знахідку Архіву Коша Нової Запорізької Січі, два портрети А. Скальковського, у тому числі й кольоровий, що зберігаються в Одеському історико-краєзнавчому музеї, і супровідний малюнок А. Скальковського до 2-го видання „Истории Новой Сечи“.

Іван БУТИЧ

Сіверянський літопис. Всеукраїнський історико-краєзнавчий просвітницький журнал (Чернігів).— Січень 1995 — грудень 1999.— № 1—6 (30).

Засновник „Сіверянського літопису“ — Чернігівське обласне об'єднання Всеукраїнського товариства „Просвіта“ імені Т. Г. Шевченка; головний редактор — Сергій Павленко, заступник головного редактора — Олександр Коваленко, відповідальний секретар — Алла Сокол; редколегія: Олександр Астаф'єв, Геннадій Боряк, В'ячеслав Горбик, Юлій Коцюбинський, Сергій Леп'явко, Олександр Моця, Анатолій Погрібний, Володимир Савченко, Людмила Студьонова, Василь Чепурний. Голова фонду журналу — Валентин Мельничук; головний спонсор — колектив Чорнобильської АЕС (1995—1996).

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації колектив журналу „Сіверянський літопис“ одержав 26 жовтня 1994 р.

На початку 1995 р. з'явився перший номер двомісячника „Сіверянський літопис“. Від того часу минуло п'ять років. Отже, можна підбити деякі підсумки.